

КРИТЕРІЇ РОЗРОБКИ ЕФЕКТИВНОЇ МОДЕЛІ МЕХАНІЗМУ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Л.В. БАРАБАШ, кандидат економічних наук
Уманський національний університет садівництва

Податок на доходи фізичних відіграє визначальну роль у формуванні доходів бюджетів різних рівнів. Однак існуючий нині в Україні механізм оподаткування доходів фізичних осіб функціонує не на повну силу, адже значна частина доходів, які є об'єктом оподаткування, приховується платниками. Саме тому необхідна розробка ефективної моделі механізму оподаткування доходів фізичних осіб.

Ключові слова: *податок на доходи фізичних осіб, основні доходи, побічні доходи, приховувані доходи, модель механізму оподаткування доходів фізичних осіб.*

В усіх країнах світу існували проблемні місця в пошуку оптимальної моделі механізму оподаткування доходів фізичних осіб. Однак найбільш гостро це питання постає в країнах пострадянського простору, зокрема в Україні. Зарубіжні країни впродовж століть відпрацьовували як систему оподаткування доходів фізичних осіб, так і механізм її реалізації. На противагу їм, вітчизняні спроби створення ефективної як в соціальному, так і в фіскальному плані моделі механізму оподаткування доходів фізичних осіб поки що не дали реальних результатів, оскільки сприяли переважно приховуванню доходів платників та розвитку тіньового сектору економіки.

Безпосереднє акцентування на особливостях механізму оподаткування доходів фізичних осіб зустрічається у наукових працях В. Гейлі, В. Гриньова, Д. Деми П. Лайка, І. Луніної, В. Мартиненка, А. Мачульської, М. Назарова,

Р. Римарської, М. Рудої, В. Синчака, А. Соколовської, Н.Танклевської, Н. Фролової, Л.Худолій, І. Чугунова, К. Швабія, С. Юрія та інших науковців.

Метою статті є пошук ефективної у вітчизняних умовах моделі механізму оподаткування доходів фізичних осіб.

Методика досліджень. У статті використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: порівняння та динаміки – під час дослідження фактичних і прогнозних показників надходження податку на доходи фізичних осіб; абстракції – для формування теоретичних узагальнень і висновків; аналізу і синтезу – для дослідження тенденцій результативних показників функціонування податку на доходи фізичних осіб та інші.

Результати досліджень. Трансформаційні процеси, які відбуваються нині у вітчизняній економіці, спонукають до оптимізації чинного механізму вітчизняної системи оподаткування доходів фізичних осіб. Зокрема, потребує перегляду як безпосередній підхід до визначення бази оподаткування, так і до ставок податку і пільг, які можуть і повинні бути застосовані до платника. Крім того, неодмінним атрибутом механізму оподаткування має стати впровадження неоподаткованого мінімуму та скасування податкової соціальної пільги, оскільки вона жодним чином не сприяє реалізації принципу справедливості в оподаткуванні.

На нашу думку, побудова оптимальної моделі ефективного механізму оподаткування доходів фізичних осіб має поєднувати в собі два рівні функціонування податку: державний та місцевий, а оподатковувані доходи слід поділяти на основні (ті, які характеризуються стабільністю одержання) та побічні (мають нестабільний, навіть випадковий характер).

Так, податок на доходи фізичних осіб, сплачений з побічних доходів платників, повинен спрямовуватися виключно до Державного бюджету України. Щодо податку, одержаного з основних доходів, а також в результаті виявлення бази оподаткування при оподаткуванні платника за його аксіальною групою (приховуваних доходів), то він має наповнювати бюджети місцевого рівня.

Окремої уваги потребує визначення кола платників податку. Під час нарахування податку на доходи фізичних осіб з основних джерел, пропонується поділяти їх на групи відповідно до кількості осіб, що перебувають на їх утриманні. База оподаткування при цьому визначається як різниця між сумою місячного доходу платника, обов'язковими соціальними відрахуваннями (єдиний соціальний внесок) та неоподатковуваним мінімумом.

Наступним кроком є застосування податкової ставки, розмір якої залежить від групи платника. Регресивний підхід дозволяє відновити справедливість в оподаткуванні платників, які мають різну кількість утриманців.

Побічні джерела доходів, виокремлені з метою оподаткування, доречно деталізувати на звичайні та надзвичайні. До перших відносяться фінансові, інвестиційні, майнові та ресурсні доходи, що характеризуються відносною стабільністю одержання, а тому пропонується оподатковувати їх за ставкою 5 відсотків.

Надзвичайні доходи мають нестабільний і навіть випадковий характер одержання, що спонукає до застосування підвищеної ставки податку – 10 %. Базою оподаткування по даних видах доходів виступає загальна сума коштів, одержана платником із зазначених джерел.

Запропоновані ставки податку носять адаптивний характер, оскільки пристосовуються до особливостей кожного платника податку та виду доходів. Одночасно з цим втілюється принцип координації в оподаткуванні доходів фізичних осіб, адже відбувається розмежування як джерел доходів, так і безпосередньо платників податку.

Однак здійснення усіх вищенаведених дій можливе лише за умови втілення дорадчої функції податку на доходи фізичних осіб, яке полягатиме у створенні електронних і стаціонарних дорадчих центрів, призначення яких полягатиме у поясненні платникам суті функціонування запропонованого механізму оподаткування доходів фізичних осіб, а також необхідності

декларування усіх без винятку доходів, навіть якщо вони отримані з різних джерел.

Цьому також сприятиме запровадження системи обов'язкового ведення первинного обліку усіма платниками податку: так податкова інспекція зможе відслідкувати витрати фізичних осіб через систему банківських платіжних карток, а зобов'язання усіх суб'єктів підприємництва, як малого, так і великого – до використання касових апаратів і платіжних терміналів, що лише посилить контролюючу функцію держави з одночасною примусовою легалізацією доходів фізичних осіб, в тому числі – й доходів приватних підприємців та підприємств.

Запровадження обов'язкового використання реєстраторів розрахункових операцій фізичними особами – суб'єктами підприємницької діяльності, що оподатковуються за спрощеною системою, в повній мірі висвітлюватиме їх реальні грошові обороти, а використання безготівкових розрахунків фізичними особами шляхом використання банківських платіжних карток у всіх сферах сприятиме легалізації приховуваних доходів.

За умови врахування всіх зауважених нами пропозицій, модель ефективного механізму оподаткування доходів фізичних осіб матиме наступний вигляд (рис. 1):

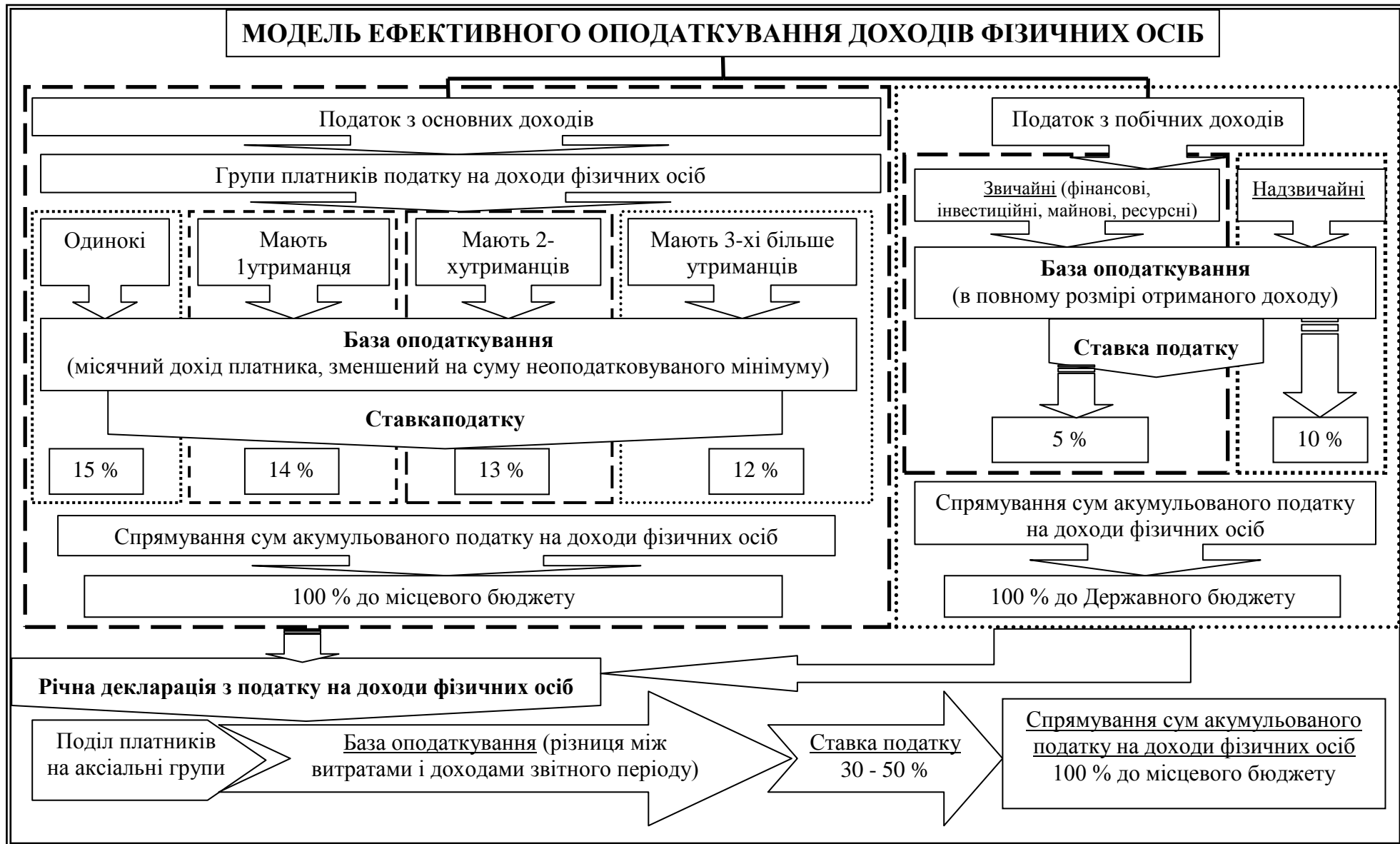

Рис. 1. Дескриптивна модель ефективного механізму оподаткування доходів фізичних осіб*

* розроблена автором

Доцільність впровадження запропонованої нами моделі оподаткування доходів фізичних осіб підтвердимо наступними розрахунками. Виходячи з чисельності населення України, зокрема прогнозних розрахунків НДІ праці і зайнятості населення Мінпраці та НАН України, спостерігатиметься спадна тенденція кількості населення як в цілому по Україні, так і в м. Умань та Уманському районі: 131,3 тис осіб у 2011 році; 130,8 тис осіб у 2012; 129,9 тис осіб у 2013; 129 тис осіб у 2014 та 128,5 тис осіб у 2015 році.

Зрозуміло, що така ситуація повинна відповідним чином позначитися і на надходженнях податку на доходи фізичних осіб до зведеного бюджету України. Кабінет Міністрів України прогнозує зростання прожиткового мінімуму в 2013 році, яке для працездатних осіб досягне з 1 січня 1173 грн, з 1 квітня – 1222 грн, з 1 липня – 1246 грн, з 1 вересня – 1262 грн, з 1 жовтня – 1289 грн, з 1 грудня – 1323 грн. В середньому за рік він складе 1252,5 грн. У 2014 році прожитковий мінімум для працездатних осіб становитиме з 1 січня – 1361 грн, з 1 квітня – 1410 грн, з 1 липня – 1438 грн, з 1 вересня – 1464 грн, з 1 жовтня – 1498 грн, з 1 грудня – 1536 грн. У середньому за рік його розмір складе 1451,17 грн [2]. Таким чином, виходячи з запропонованих методик розрахунку мінімальної заробітної плати для різних груп фізичних осіб, можемо спрогнозувати надходження податку на доходи фізичних осіб до Зведеного бюджету України.

Вихідні дані для розрахунку сум податку на доходи фізичних осіб, що акумулюються до Зведеного бюджету України, ґрунтуються на зауважених у проекті Закону про Державну програму економічного і соціального розвитку України на 2012 р. і основні напрямки розвитку на 2013 і 2014 рр. даних стосовно рівня прожиткового мінімуму 2013 і 2014 років. Щодо згаданого показника 2015 року, то нами запропоновано суму, що перевищує аналогічну 2014 року на 16 %. Стосовно розміру мінімальної заробітної плати за групами платників, то розрахунок здійснювався на підставі описаної вище методики обчислення. За основу мінімальної заробітної плати взято суми, що дорівнюють запропонованому й розрахованому рівню першого розряду заробітної плати. На нашу думку, такий показник є усередненим по державі й якнайповніше

характеризуватиме обсяги прогнозованого акумулювання сум податку на доходи фізичних осіб. Прогнозні значення показника прожиткового мінімуму 2015 року, а в нашій моделі – неоподаткованого мінімуму, розраховувалися, виходячи з наявних рівнів його темпу росту.

Результат обрахування загальної суми нарахованої заробітної плати, що здійснювалося за рівнем мінімальної, одержано в результаті добутку чисельності платників відповідної групи на запропонований розмір мінімальної заробітної плати. Щодо загальної суми неоподаткованого мінімуму, то його було розраховано як добуток кількості платників відповідної групи та розміру неоподаткованого мінімуму. Суму єдиного соціального внеску розраховано за мінімальною ставкою – 3,6 % від загальної суми нарахованої заробітної плати (за рівнем мінімальної).

Таким чином розмір бази оподаткування розраховано як різницю між загальними сумами нарахованої заробітної плати, неоподаткованого мінімуму та єдиного соціального внеску. Безпосередній розмір податку на доходи фізичних осіб розраховувався окремо по кожній групі шляхом множення бази оподаткування на відповідну кожній групі, визначену в моделі, ставку податку.

В результаті проведених розрахунків одержано прогнозні показники сум надходжень податку на доходи фізичних осіб від трудових доходів фізичних осіб (рис. 2)

Рис. 2. Прогноз надходження податку на доходи фізичних осіб від трудових доходів по Уманській ОДПІ відповідно до запропонованої моделі у 2008–2015 роках, млн грн*

* розрахований автором

Прогнозовані показники надходження сум податку на доходи фізичних осіб (рис. 2), розраховані за рівнем мінімальної заробітної плати,

запропонованої автором, значно нижчі за фактичні надходження 2008–2011 років: у 2,8 рази у 2008 році, 2,9 – у 2009, 2,7 у 2010 та в 2 рази у 2011 році. Проте ситуація значно покращується за рахунок розширення бази оподаткування доходами фізичних осіб - суб'єктів підприємницької діяльності. При нарахуванні податку щодо даної групи платників застосовуються усі пільги і ставки, характерні для найманих працівників. При цьому прогнозовані надходження податку на доходи фізичних осіб від доходів, одержаних внаслідок провадження фізичною особою господарської діяльності, перевищують загальну суму акумульованого податку від основних доходів за даними 2008 – 2011 років (рис. 3).

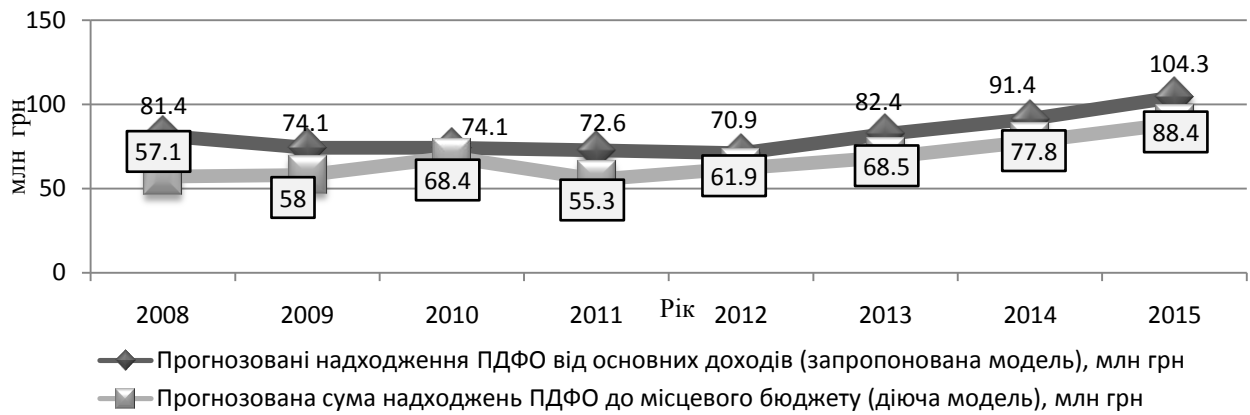
Рис. 3. Прогноз надходження податку на доходи фізичних осіб від господарських доходів по Уманській ОДПІ відповідно до запропонованої моделі у 2008–2015 роках, млн грн*

* розрахований автором

Наведені прогнозні показники надходжень податку на доходи фізичних осіб від господарських доходів платників податку - фізичних осіб (рис. 3) демонструють хоча й нестійкі, але зростаючі з 2012 року тенденції. Зниження чисельності платників у 2012 році спровокувало найнижчий рівень надходжень податку. Проте в подальшому, за рахунок зростання їх кількості, очікується підвищення показника.

Таким чином, суми податку на доходи фізичних осіб, розраховані у відповідності з нормами запропонованої моделі ефективного механізму оподаткування щодо основних доходів фізичних осіб, засвідчують її позитивний ефект (рис. 4).

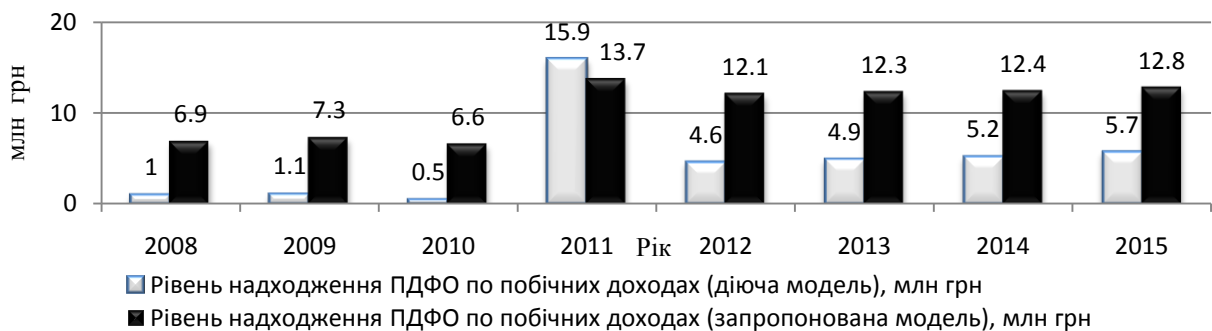

Рис. 4. Надходження податку на доходи фізичних осіб від основних доходів у 2008–2015 роках по Уманській ОДПІ відповідно до діючої та запропонованої моделей, млн грн*

* розраховане автором

Протягом досліджуваного періоду запропонована модель механізму оподаткування доходів фізичних осіб демонструє переважаючі показники, у порівнянні з діючою. Аналогічні розрахунки засвідчуються і відносно побічних доходів громадян, до яких відносяться майнові, ресурсні та інші (фінансові, інвестиційні, надзвичайні) доходи фізичних осіб.

Рис. 5. Надходження податку на доходи фізичних осіб від побічних доходів громадян по Уманській ОДПІ у 2008–2015 роках відповідно до діючої та запропонованої моделей, млн грн*

* розрахований автором з використанням [1]

Діюча класифікація побічних доходів фізичних осіб не дозволяє в повній мірі оцінити реальну ситуацію з їх оподаткуванням. Однак, в результаті зробленого прогнозу (рис. 5) доведено перспективність оподаткування доходів громадян, одержаних від здійснення депозитних операцій, оскільки вони мають найбільш стійкий характер надходжень, а також вважаємо за перспективне зниження ставок податку для доходів, отриманих від надання в оренду (суборенду) та продаж рухомого і нерухомого майна громадян, більшість яких приховується фізичними особами.

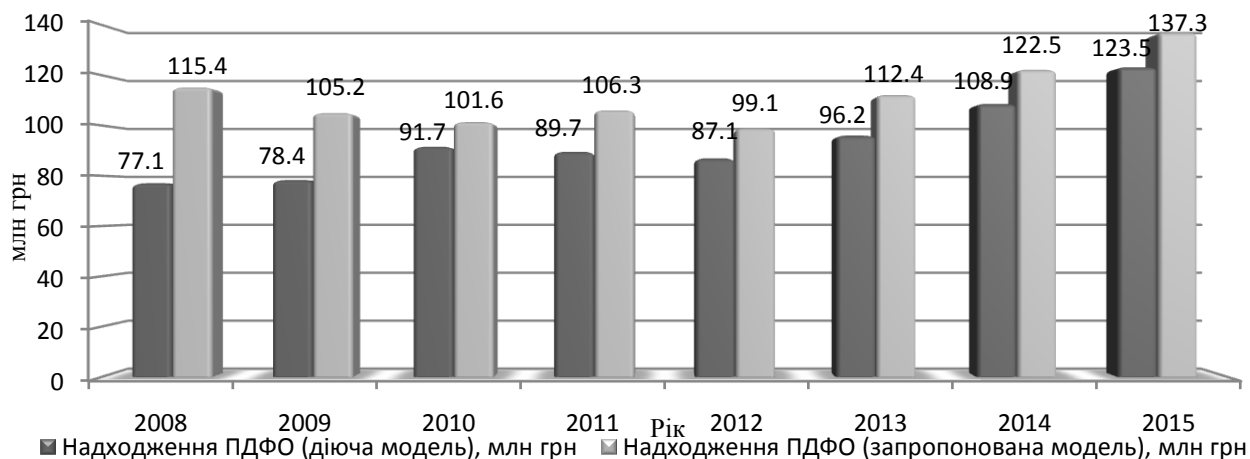
Відповідно, додаткові надходження від впровадження запропонованого поділу платників на аксіальні групи дозволить легалізувати значну частину приховуваних доходів (рис. 6).

Рис. 6. Прогноз надходжень податку на доходи фізичних осіб по Уманській ОДПІ від приховуваних доходів громадян у 2008–2015 роках, млн грн*

* розрахований автором

Загальний ефект від запропонованої моделі виражають наступні показники сум надходження податку на доходи фізичних осіб по Уманській ОДПІ (рис. 7):

Рис. 7. Надходження податку на доходи фізичних осіб відповідно до діючої та запропонованої моделі по Уманській ОДПІ у 2008–2015 роках, млн грн*

* розраховані автором

Надходження податку на доходи фізичних осіб відповідно до проведених розрахунків засвідчує перевагу прогнозних показників над фактичними у 2008–2015 роках та доводить ефективність розробленої нами моделі оподаткування

доходів фізичних осіб. Зокрема, позитивним чинником, що найбільш повно відображає доцільність впровадження запропонованої моделі є показники сум надходжень податку на доходи фізичних осіб у 2008 – 2009 роках: за діючої моделі надходження зменшилися на 10,2 млн грн, а відповідно до запропонованої – зросли на 1,3 млн грн. Це свідчить про більшу стійкість запропонованої моделі до зміни економічного середовища у державі та її відносну самостійність у кризові періоди.

Впровадження запропонованої моделі та корегування механізму оподаткування доходів фізичних осіб позитивним чином відзначиться на всіх рівнях податкового процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Монетарний огляд за 2011 рік: Національний банк України, Генеральний департамент грошово-кредитної політики; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: bank.gov.ua/doccatalog/document?id=104460.

2. Про Державну програму економічного і соціального розвитку України на 2012 р. і основні напрямки розвитку на 2013 і 2014 рр.: проект Закону від 20.12.2011 р.; [Електронний ресурс]. – Режим доступу : w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511.

3. Худолій Л.М. Вдосконалення механізму оподаткування доходів фізичних осіб з метою їх детінізації / Л.М. Худолій, Л.В. Барабаш // Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва / Редкол.: О.О. Непочатенко (відп. ред.) та ін. – Умань, 2012. – Вип. 81. – Ч. 2: Економіка. – 476 с. – С. 416–427.

4. Худолій Л.М. Особливості функціонування механізму оподаткування доходів фізичних осіб / Л.М. Худолій, Л.В. Барабаш // Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва / Редкол.: А.Ф. Головчук (відп. ред.) та ін. – Умань, 2012. – Вип. 77. – Ч. 2: Економіка. – 356 с. – С. 229–238.

Аннотация

БАРАБАШ Л.В.

КРИТЕРИИ РАЗРАБОТКИ ЭФФЕКТИВНОЙ МОДЕЛИ МЕХАНИЗМА НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ ДОХОДОВ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ

Трансформационные процессы, происходящие в отечественной экономике, побуждают к пересмотру и оптимизации действующего механизма налогообложения доходов физических лиц. Помимо этого следует отметить, что построение оптимальной модели эффективного налогообложения доходов физических лиц должно объединять два уровня её функционирования – государственный и местный, а доходы, являющиеся объектом налогообложения, следует распределять на основные (имеющие стабильный характер поступления) и побочные (характеризуются нестабильным, даже случайным характером получения).

Вследствие проведённых поисков было определено, что налог на доходы физических лиц, уплаченный с побочных доходов, должен направляться исключительно в государственный бюджет. Что касается налога, уплаченного с основных и скрываемых доходов, то он должен поступать в распоряжение местных бюджетов.

Расчёты, проведённые в соответствии с требованиями предложенной модели эффективного механизма налогообложения доходов физических лиц показали преимущество прогнозируемых показателей над фактическими, что свидетельствует о большей стойкости предложенной модели к изменениям в экономической среде государства, а также об относительной стойкости во время кризисных периодов.

Таким образом, практическая реализация предложенной модели и корректировка механизма налогообложения доходов физических лиц положительным образом отразятся на всех уровнях налогового процесса и поступлениях в бюджеты разных уровней.

Ключевые слова: налог на доходы физических лиц, основные доходы, побочные доходы, скрываемые доходы, модель механизма налогообложения доходов физических лиц.

Annotation

BARABASH L.V.

CRITERIA OF THE DEVELOPMENT OF EFFECTIVE MODEL OF MECHANISM OF TAXATION OF PROFITS OF LEGAL ENTITIES

Transformational processes which take place in domestic economy determine to reconsider and improve current taxation of income procedure of individuals. In spite of this, it's necessary to mention that optimal model development of effective taxation of income of individuals must combine two levels of its functioning - public and local; and it's necessary to divide incomings that are objective of taxation into basic (with stable mode of arrival) and secondary (with unstable, even accidental nature of arrival).

It's necessary to determine group of taxpayers. During its charging according to incomings from basic sources there is provided to divide them into groups according to number of individuals, that are under these supplies. Tax assessment base is calculated as difference between sum of monthly income of a taxpayer, essential social due and tax-exempt minimum.

The next step is application of tax rate which amount depends on group of taxpayers. Regressive approach allows to restore justice in taxation of payers that contain different number of individuals.

It's relevant to divide secondary sources of incomings, that are marked in aid of taxation, into usual and extreme. Usual ones are financial income, investment returns, ownership and resource incomes, that are characterized with comparative stability of arrival, therefore it's suggested to tax them at the rate of 5 percent.

Extreme incomings have unstable and even accidental nature of arrival that motives to apply higher tax rate - 10 percent. Tax assessment base of its income type is total sum of finances received by a payer from the foregoing sources.

Suggested tax rates have adaptive nature because they adapt to peculiarity of every payer and income type.

After searching it is determined that income tax of individuals paid from secondary incomings must be aimed to state budget. Tax paid from basic and hidden incomings must be put at the disposal of local budget.

Calculations settled according to standards of suggested model development of effective taxation of income of individuals show advantage of predicted rate above real that affirms about stronger resistance of suggested model to changes in economic environment and relative resistance during time of crisis.

Therefore practical realization of suggested model and adjustment of taxation of income procedure of individuals affect positively at all levels of taxation process and arrivals into budget of different levels.

Key words: income tax, basic income, secondary income, hidden income, model development of taxation of income of individuals.